

הכנס המדעי ה-13
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ב

החינוך – פנים רבות לו

יו"ר: מירי הראל

נורית קפלן תורן ואלון ירושלמי Nurit Kaplan Toren & Alon Yerushalmy
שני בתי ספר - שתי השקפות עולם שונות: שילוב מחקר כמותני ומחקר איכותני
לבחינת המנבאים למעורבות הורים

Two schools two different world-views: Using a mixed-method approach to study between-schools variations in parental involvement

במחקר הנוכחי לקחו חלק הורים משני בתי ספר יסודיים השונים זה מזה בתפיסת עולמם החינוכית: בית ספר אנתרופוסופי ובית ספר ממלכתי רגיל. בית הספר האנתרופוסופי מתאפיין בתפיסה פילוסופית חינוכית ייחודית ששמה דגש על רווחתו הנפשית של הילד מתוך רצון לחזק את כוחותיו הפנימיים. מטרת החינוך האנתרופוסופי "לפתח בני אדם חופשיים, היכולים מתוך עצמם להעניק כיוון ומשמעות לחייהם". בהתאם, בית הספר בנוי על אמון במחנכים ובאחריותם כלפי הילדים, ההורים והחברה, החלטות והכרעות נעשות במשותף על ידי כל צוות בית הספר, ומחנך הכיתה מלווה את הילדים מכיתה א' ועד כיתה ח'.

הנחת המחקר היתה שלהשקפת העולם השונה בין בתי הספר תהייה השפעה על מעורבות ההורים בנושאי לימודים וחינוך. שלוש השערות מרכזיות הנחו את המחקר: (1) המשתנים המנבאים למעורבות הורים הם: תחושת ערות, הזדהות, חוללות עצמית, אמון כלפי צוות בית הספר ואווירת בית הספר; (2) המשתנים המנבאים מעורבות הורים יהיו חיוביים יותר בקרב הורים לתלמידים בבית הספר האנתרופוסופי בהשוואה להורי תלמידים בבית ספר רגיל; ו-(3) מעורבות ההורים בקרב הורים לתלמידים בבית הספר האנתרופוסופי תהיה גבוהה יותר בהשוואה למעורבות הורים בבית ספר רגיל. במחקר השתתפו 312 הורים משני בתי הספר (171 מבית הספר האנתרופוסופי), מתוכם 176 אמהות.

מעורבות הורים היא רב-ממדית. כיום מקובל להבחין בין שני בסיסים למעורבות הורים: (1) מעורבות ממוקדת בית - מורכבת מפעילויות חינוכיות של הורים שמטרתן לקדם את הישגיו הלימודיים של הילד בשלושה תחומים: קוגניטיבי, מוטיבציוני והתנהגותי; (2) מעורבות ממוקדת בית ספר - נקשרת לפעילויות חוץ לימודיות כמו סיוע במסגרת בית הספר בהיבטים לימודיים, חברתיים, ארגוניים, טכניים. במחקר הנוכחי, נבדקו ארבעה מדדים למעורבות הורים: מעורבות ממוקדת בית, מעורבות ממוקדת בית ספר, התנדבות וניטור. בבחינת המנבאים למעורבות הורים נמצא כי בהתאם להשערות, הורים בבית הספר האנתרופוסופי בהשוואה להורים בבית ספר רגיל, תופסים באופן חיובי יותר את אווירת בית הספר ומידת האמון שלהם בצוות החינוכי ובבית הספר גבוהה יותר. בניגוד להשערות המחקר, תפיסת החוללות של הורים בבית הספר האנתרופוסופי בנושאי חינוך ולימודים ובמעורבות ממוקדת בית וניטור היו נמוכים בהשוואה להורי תלמידים בבית ספר רגיל. מעל לכל, ניתוח נתיבים הצביע על קשרים חיוביים בין המנבאים למעורבות הורים לבין כל המדדים של מעורבות הורים.

הדיון יתייחס למנבאים למעורבות הורים; לשאלה כיצד תפיסות עולם חינוכיות משפיעות על מעורבות ההורים והמנבאים למעורבות הורים; ספציפית להורים בבית הספר האנתרופוסופי ועל בסיס הנרטיבים שלהם (העולים מהניתוח האיכותני), אנחנו מניחים שרמה גבוהה של אמון בבית הספר, תפיסה חיובית של האווירה בבית הספר וציפיות גבוהות של ההורים מבית הספר משקפים בפועל תקשורת פתוחה וכנה ויחסי שותפות, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בתשובות ההורים לשאלה הפתוחה: "מהו לדעתך הדבר החשוב ביותר שעל מורים לעשות בכדי להגביר אצלך את תחושת האמון בהם, בהקשר לחינוך ילדך?" ההורים ענו: "לשתף, לחשוב ביחד, למצוא ביחד פתרונות [...] אף פעם אין רק דרך אחת!"

מילות מפתח: ממדי מעורבות הורים בחינוך ילדיהם, מנבאים למעורבות הורים, יחסים בין בית הספר והמשפחה

השמת ילדים בעלי אוטיזם במסגרות חינוכיות בגיל הגן

מנקודת מבטם של הורים ומחנכים

A phenomenological study of the placement process of young ASD children in early age educational settings: Parents' and kindergarten teachers' perspectives

תהליך ההשמה של ילדים על רצף האוטיזם במסגרות חינוכיות בגיל הגן הוא תהליך מורכב וייחודי לכל הורה ולכל משפחה. זהו תהליך המשלב אחריות משותפת של ההורים, אנשי המקצוע ונציגי הממסד ביחס להשמה הסופית כאשר הבטחת התפתחותו האופטימלית של הילד היא הערך עליון המניע אותו.

המחקר המוצג תומך בעקרונות הפנומנולוגיה הקיומית המייעדת עצמה לחקר האינדיבידואל כחלק מהסביבה העוטפת אותו תוך הדגשת האינטראקציות השונות בינו לבין הסובבים אותו. חדשנותו של המחקר היא בעיסוקו בתיעוד הוליסטי של תופעה (שכמעט ואין לה תיעוד תיאורטי ומעשי) מנקודות מבט שונות. מחקר זה בוחן תופעה זו מתוך הקשרה תוך שאיפה להשיג תיאור ממקום ראשון ואישי של אלה הלוקחים בו חלק. תיאור זה נמנע משיפוטיות ומקביעות מוחלטות. לפיכך נוסחה השאלה הבאה: מה אנו יכולים ללמוד על תהליך השמת ילדים בעלי אוטיזם במסגרות חינוכיות בגיל הגן כפי שהוא נחוה על ידי הורים וגננות?

המחקר כלל תיעוד של תשעה תיאורי מקרה, אך לצורך תיעוד ממוקד נבחרו ארבעה תיאורי מקרה (שתי אמהות ושתי גננות) עשירים במידע הרלוונטי לשאלת המחקר. מקרים אלה שיקפו ניגודיות עצומה ואפשרו ניתוח מעמיק ומורכב יותר. המידע נאסף לאורך שנה שלמה ובמקרה אחד ארך שנתיים. כלי המחקר כללו ראיונות עומק מובנים חלקית, תכתובת דוא"ל, שיחות טלפון, תצפיות בגנים, מחברות קשר, תמונות, דו"חות ושימוש בקלפים מטפוריים.

ניתוח הממצאים נערך במקביל לאיסוף נוסף של נתונים ולתהליך של עדכון ובחינה מחדש של הנתונים ומשמעותם. בשלב הראשוני של ניתוח הנתונים נכתבו התרשמויות הוליסטיות לכל מקרה וניתנה כותרת מאפיינת לכל סיפור. בשלב שני נערך ניתוח תוכן ברמת ה-emic לכל מקרה. בשלב השלישי בוצע ניתוח ברמת ה-etic בין כל שני מקרים המייצגים קטגוריה. בשלב האחרון נכתב ניתוח המתייחס לכלל המקרים.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שתהליך ההשמה הוא תהליך מורכב וייחודי ובמהלכו נבנים גופי ידע חדשים. תהליך זה מביא לידי ביטוי מאפיינים אישיותיים של ההורים כגון: מי הוא ההורה, מהן כוונותיו, מה מניע אותו, מהן העדפותיו ודאגותיו, כיצד הוא מבנה ידע חדש וכן מהם משאבי התמיכה עליהם הוא נסמך בעת הופעתה של דילמה הנוגעת להשמה. לגבי הגננות נמצא שגם כאן מאפיינים אישיותיים, מאפיינים של זהות מקצועית ומשאבי התמיכה עצבו את תפיסותיהם בנוגע לתהליך השמת ילדים על רצף האוטיזם בגיל הגן. ממצא נוסף עוסק בקשרים שבין הממסד להורים ולגננות במהלך תהליך ההשמה. נמצא שהממסד משדר תחושות של ניכור כלפי ההורים והגננות, כמו כן באו לידי ביטוי במחקר חוסר שקיפות, אטימות ועמימות ממסדית ביחס לשיקולי הדעת המנחים את הממסד בעת קבלת ההחלטה ביחס להשמה הסופית. כתוצאה מכך מתפתחות תחושות של חוסר אמון במערכת ומתעצמת תחושת הבדידות של ההורים והגננות.

מילות מפתח: אוטיזם, הורות, מחקר פנומנולוגי, קבלת החלטות, זהות מקצועית

הטמעת חינוך סביבתי בבתי ספר יסודיים - "קיים מול מקיים"

Implementing environmental education in elementary school: Subsisting vs. sustaining

מחקר זה עוסק באופן הטמעת החינוך הסביבתי בבתי ספר יסודיים בישראל. מטרת המחקר הייתה לבדוק את תהליך השינוי שנערך בבתי הספר, מתוך רצון להתחקות אחר גורמים מרכזיים המשפיעים על אופן ההטמעה ותוצאותיה. המחקר נערך בשלושה בתי ספר יסודיים הנמצאים בשלבים שונים של הטמעת שינוי ומוגדרים לפי המשרד החינוך והמשרד להגנת הסביבה כ"בתי ספר ירוקים". משתתפי המחקר היו 15 אינפורמנטים שכללו מנהלי בתי ספר, מורים ומחנכי כיתות.

גישת המחקר הינה איכותנית ואיסוף הנתונים כלל ראיונות, תצפיות, מסמכים ותמונות, דבר שאפשר ביצוע טריאנגולציה של נתונים לשם זיהוי התאמה בין התייחסויות הנחקרים לבין הנעשה בשטח. ניתוח הנתונים נערך בשני רבדים: ברובד הראשון זוהו חמש קטגוריות גרעין כדלקמן: (1) נסיבות הכנסת השינוי; (2) סוכני שינוי; (3) פעולות שנעשו בבתי הספר; (4) ביקורת על תהליך השינוי; ו-(5) הצעות להשבחת השינוי. ברובד השני אופיין השלב בו נמצא כל בית ספר על פי שלבי הכנסת שינויים בארגונים ומערכות (Fullan, 1991): שלב היזום, שלב הביצוע, שלב המיסוד ושלב התוצאות.

ממצאי המחקר מצביעים כי רק בבית ספר אחד מבין השלושה שנכללו במחקר הנוכחי, הובילה המנהלת בשיתוף עם הורים והצוות החינוכי, את הכנסת החינוך הסביבתי תוך אמונה בנחיצותו. בבית ספר זה בוצעו פעולות מערכתיות שונות, שאת ביטויין ניתן לראות ברבדים רבים בעשייה הבית ספרית, הכוללים פעולות פדגוגיות בתחומי דעת שונים וכן בסביבה הפיזית בכל מרחבי בית הספר. בבתי הספר האחרים שהשתתפו במחקר נמצא כי המנהלים לא היוו גורם משמעותי שדחף והניע את הטמעת החינוך הסביבתי והמורים וההורים היו שותפים באופן חלקי. בבתי ספר אלו ניתן היה לזהות פעולות מקומיות בלבד, שהשפעתן לא באה לידי ביטוי באורחות החיים של בית הספר ובסביבה הפיזית.

בבחינת שלבי השינוי שבוצעו בבתי הספר, נמצא כי בית הספר בו הובילה המנהלת את השינוי באופן הדרגתי, תוך התמדה בכל שלבי השינוי, הוטמע החינוך הסביבתי. בבית ספר זה נמצאו עדויות לכך שהחינוך הסביבתי הפך לציר מרכזי בהוויית בית הספר ומנוף לצמיחתו והצלחתו בתחומים נוספים. בשני בתי הספר האחרים לא הושלמו תהליכי השינוי, שלבים אחדים בוצעו באופן חלקי ואחרים לא בוצעו כלל. בבתי ספר אלו הצלחת הטמעת החינוך הסביבתי הייתה חלקית ונמצאו עדויות מועטות להמשך תהליך ההטמעה.

ממצאי המחקר עשויים לשפוך אור על אופן הטמעת החינוך הסביבתי בבתי הספר היסודיים ולסייע לגורמים במשרד החינוך ובמשרד להגנת הסביבה בקבלת החלטות לשם שיפור תהליכי הטמעה הנערכים בבתי הספר. מבחינה תיאורטית, המחקר עשוי לתרום לגופי הידע העוסקים בחינוך סביבתי וחינוך לקיימות ולגופי הידע העוסקים בתהליכי שינוי במסגרת תכניות להכשרת מנהלים במכללות ובאוניברסיטאות.

זהות עצמית ומוטיבציה של מורים: ההשלכות של הפעלת תכניות התערבות לקידום הוויסות העצמי של תלמידים בסיכון על המורים המפעילים אותן

Teachers' self identity and motivation:

The implications of intervention programs for the promotion of youth at risk's self-regulation on the teachers who operate them

המחקר המוצג כאן בוחן את השינויים שחלו בזהות העצמית ובמוטיבציה של מורים לנוער בסיכון בעקבות הפעלה של תכניות לקידום הוויסות העצמי של תלמידיהם. הזהות העצמית של המורים היא האופן שבו הם תופסים את עצמם ואת תפקידם, והיא משתנה בתהליך מתמשך של אינטראקציה בין הגורמים האישיים לבין הסביבה החינוכית של המורה (Beijaard et al., 2004; Day et. al, 2006).

קיים קשר בין הזהות העצמית של המורה לבין המאפיינים המוטיבציוניים שלו כמו אופי המטרות שהוא מציב לעצמו והמסוגלות העצמית שלו בהוראה. לכל אלה השפעה ניכרת על תפקודו של המורה בכיתה ומול המערכת הבית ספרית, ועל האופן שבו הוא מתמודד עם אתגרים ומשברים. לשאלת הזהות העצמית ולמוטיבציה יש חשיבות מיוחדת עבור מורים של בני נוער בסיכון החווים פעמים רבות בעבודתם תחושות מתמשכות של כישלון ותסכול (Razer, Fridman & Sykes, 2004).

התכניות לקידום הוויסות העצמי היו מבוססות על הקניית אסטרטגיות לקידום התלמידים תוך שיתופם הפעיל בניהול התהליך. המחקר בחן במתודה של Multiple Case Study את ההשלכות של התכניות האלה על 30 מורים. נאספו דיווחים עצמיים של המורים במהלך הפעלת התכנית, בסיכומה ולאחר שנה.

ניתוח הממצאים מעלה שלושה מודלים של תהליכים שעברו המורים בעקבות התכנית. רוב המורים דווחו על שינויים שחלו בזהות העצמית ובתחושת המסוגלות העצמית שלהם, הן במישור של הכיתה והן במישור המערכתי הבית ספרי. מורים מעטים יותר העידו על שינוי רק במישור הכיתתי ולא המערכתי, ובודדים דווחו שכלל לא חל אצלם שינוי. ייערך דיון על ההבדל בין הפרופילים, ועל משמעותו בנוגע לגיבוש הזהות העצמית של מורים לבני נוער בסיכון.